

LBRIS

We know
books

© Editura EIKON
București, Calea Giulești 333, sector 6
cod poștal 060269, România

Difuzare / distribuție carte: tel/fax: 021 348 14 74
mobil: 0733 131 145, 0728 084 802
e-mail: difuzare@edituraeikon.ro

Redacția: tel: 021 348 14 74
mobil: 0728 084 802, 0733 131 145
e-mail: contact@edituraeikon.ro
web: www.edituraeikon.ro

Editura Eikon este acreditată de Consiliul Național al
Cercetării Științifice din Învățământul Superior (CNCSIS)

Descrierea CIP este disponibilă la Biblioteca Națională a României

ISBN: 978-606-49-0654-0

DTP: Valerian Susan

Editor: Valentin Ajder

Cornel Niculae

JAF ÎN PARADIS

Despre cunoaștere și *hybris*

E I K O N

București, 2022

CUPRINS

<i>Cuvânt înainte</i>	7
I. CARTEA FACERII	9
1. Cine suntem?.....	10
2. Facerea lumii	14
II. CARTEA DES-FACERII.....	21
1. Fapta – jaf în paradīs.....	21
2. Căderea.....	26
III. CARTEA PĂTIMIRILOR: ISTORIA. UNDE SUNTEM?	29
1. Moartea	29
2. Viața.....	35
3. Cunoașterea	36
4. Puterea	41
5. Știința.....	45
6. Tehnica	47
7. Înstrăinarea în ceva	48
8. Creația. Descoperirea. Invenția.....	49
9. Curiozitatea	54
10. Lăcomia	56
11. Lipsa de măsură	62
12. Responsabilitatea	65
13. Utilitatea și utilitarismul.....	67
14. Ideologia.....	73
15. Adevărul.....	77
16. Uitarea	80
17. Isus – ultima încercare	83

IV. CARTEA A IV-A:

ICOANE DE CENUȘĂ..... 107

1. *De din Creangă Ion* 1092. *Verișoara Kee* 1163. *Ce știi tu moarte despre mine?* 125

V. CARTEA VIITORULUI:

MOARTEA OMULUI? 137

Da, arta picturală este și ea o formă de cunoaștere. Pictura este un dar al privirii, cum muzica este un dar al urechii (Nu în primul rând al urechii externe!). Cum poezia este un dar al necuvintelor, ale căror umbre doar sunt cuvintele, iar filosofia presupune concept și logică, gândire despuiată de suflet sau, dimpotrivă, suflet tratat într-o baie de cianură de raționalitate ș.a.

Dar dacă pânzele lui Van Gogh erau și un mijloc de autocunoaștere? Un mod de a te vedea ieșit din trup, dintr-o formă umană bine cunoscută (din a exista), dar intrat într-o alta. Altă spațialitate. Alți ochi. Poate altă inimă. Altă viață. Altă vorbitoare tăcere. Van Gogh vine în bătaura lumii și se întrupează în câteva sute de tablouri și spune obosit și dârz: uite, asta sunt eu! Cu carne galbenă, trup albastru, stele imense în inimă și chiparoși la umbra sufletului meu.

*Că vinovat e tot făcutul,
Și sfânt, doar nunta, începutul.*
Ion Barbu – *Oul dogmatic*

I. CARTEA FACERII

Am ales Mitul Facerii, ca mit întemeietor, nu pentru că-l găsim în cărțile sfinte, nici pentru că-l cunoaște foarte multă lume – ceea ce este foarte bine, ci pentru că este un mit exemplar, vechi dar mereu nou, plin de grații interpretative. Multe dintre lucrurile expuse acolo privesc devenirea omului și starea prezentă și poate viitoare a sa. Nu spunea Hölderlin: „Was bleiber aber, stiften die Dichter” – „Ce dăinuie însă, poezii-ntemeiază”. Iar mitul este copilăria vorbită și scrisă a omenirii. Este poezie. Și, cine știe dacă nu avea dreptate Heidegger cu presupusa sălășluire a adevărului în poezie. Întocmai ca în Amintirile... genialului Ion Creangă. Mitul facerii dă seamă despre „satul nostru”, pământul cu viață pe el, vorbește despre esența a ce numim „om” ca și despre relația dintre copilărie și bătrânețe.

1. Cine suntem?

Pentru a putea vorbi despre om trebuie să-i cercetezi copilaria și chiar nașterea. Ca să-l înțelegi pe „după”, trebuie să-l pricepi pe „înainte”. Sfârșitul stă în început, precum modernul în clasici. „De ce să-i citim pe clasici” – eseul lui Italo Calvino amintit de Nuccio Ordine în „Utilitatea inutilului”, ed. Spandugino, 2020, București, în care autorul este convins că clasicismul „ne ajută să înțelegem cine suntem și unde ne aflăm”. Ori, eu pun miturile printre „clasici” pentru că sunt primele „producții” umane care vorbesc despre nașterea și destinul omului. Perioadele aurale ne spun multe despre chipul omului într-un limbaj de o frumusețe măreață. Ești surprins să vezi cât de multe știau cei vechi despre om. Este necesar să previn că paginile următoare nu o să ofere o imagine idilică, laudativă a speciei umane. Astăzi, când atâtea gravități amenință condiția umană și tot ce ne înconjoară, nu pot să mă determine la ditirambi.

Există în om o stare de rău care s-a insinuat în el demult și care îl păcălește, îl învăluie și-l înstrăinează de echilibrul naturii din care și-a început călătoria.

Personal, nu mai am încredere în om. Deși pretinde că știe binele, ceva care pare că ține de un daimon îl duce către rău. Omul este o ființă malefică prin chiar măreția conștiinței și gândirii sale.

Voi încerca să găsesc de ce tocmai el, omul, cunoscător al binelui și răului a ales, sau s-a ales cu o istorie bestială. Știe ce face sau nu știe? Ce-i răpește responsabilitatea și îi știrbește

deplina raționalitate? De ce nu reușește acea *nouvelle alliance* între membrii speciei ca și între aceasta și natură?

În fond, cine suntem? Care este identitatea ființei umane – caracterul ei? Tiparul? Pecetea? Pentru că dacă vom reuși să deslușim tușele esențiale ale chipului nostru omenesc, configurația sa primordială, vom putea afla mult mai lesne adevăratul drum urmat de oameni și care, în genere, poartă denumirea de *istorie*. Poate vom reuși să aflăm câte ceva despre unde ne aflăm și mai ales ce ne așteaptă și ce am putea face.

Încercând să agreeze un statut pozitiv al omului la începuturi, unii filosofi sau scriitori au descoperit tot felul de maladii ale spiritului, ale minții sau gândirii sale dobândite pe drumul evoluției sociale. Dar toate aceste „maladii” se exprimă și vizibilizează în comportamentul său social. Societatea, cu toate ale sale, nu este decât oglinda minții transpusă acțional în cotidienele alegeri și comportamente.

Cât de superflue devin diversele definiții ale omului din manuale! Pe cine conving? Omul este un animal rațional, de exemplu. Cum se exprimă pretinsa raționalitate? Istoria umană este rațională sau exprimă un deficit, o maladie sau mai multe, cum s-a spus? Dar ce înseamnă rațiune? Care sunt determinantele ei? Dar, partea extrarațională din om influențează rațiunea. Se știe asta. Dar în ce condiții? Cu ce consecințe pentru destinul speciei umane?

Toate nedumeririle de mai sus, dar și altele ar fi foarte ușor de rezolvat dacă am putea răspunde la întrebarea fundamentală: cine suntem? Începuturile sau, dacă vrei, primordiile speciei umane dezvăluie ceva esențial, revelează anumite derapaje sau avarii ontologice, care amprentează negativ alegerile sale?

Totul începe în copilărie. Dacă există o traumă, acolo trebuie să o găsim. Restul este consecință și amplificare. Desigur, religiile ulterioare acestui mit au valorificat, să spunem așa, unele aspecte ale „facerii” omului pentru trebuințe proprii. Parte dintre ele vor fi amintite și de noi pe parcursul expunerii.

Istoria îți dă impresia unei ființe bolnave, care nu mai este guvernată nici de instinctul pur, dar nici de rigorile conștiinței morale, ci de altceva care, chiar dacă nu provine dintr-o genetică anume, este ca și cum.

În paradis încep faptele omului. Modul său de a gândi, simți, acționa, relaționa cu Creatorul Demiurg. Fundamentele psihologiei aici apar. În mediul edenic descoperă binele și răul – cunoașterea, pe care le va experimenta pe pielea sa în marea sau mica sa ispravă – istoria. Încep timpul, viața și moartea și cu ele întreaga dramă a destrămării oricărei făptuiri, oricât de măreață ar fi ea.

Dispar singularitatea și uniformitatea. Totul devine polar. Contrariile sunt pașii timpului și mecanismul care stăpânește universul, natura, societatea, omul. Suferință-bucurie, sănătate-boală, viață-moarte. Apar diferențele dintre care, poate cea mai importantă este aceea între cunoaștere și înțelepciune.

Odată cu suferința, omul va dispune de un instrument psihologic extrem de eficace, deși altminteri irațional folosit adesea pentru supraviețuire – speranța.

Omul rupe echilibrul materiei, al lutului primordial și poftele sale vor crea dezechilibre accentuate care fac natura și, posibil pe sine, praf și pulbere, adică reduce cosmosul apropiat la stări și niveluri incompatibile cu sănătatea. Din sine boala se extinde în natură și o distruge.

Totul este determinism, iar cauzele explică totul. Întâmplarea, libertatea au loc prin jocul orb al cauzelor. O serie importantă de cauze se reclamă din nou și societatea pe care o compune. Pe unele le cunoaște foarte bine. Dar le ignoră. Omul este, prin urmare, se vede cu ochiul liber, o ființă profund entropică. O entropie care nu este naturală, firească, ci provocată de el, ține de sufletul său vrăjit de obiecte. Nu mai este demult, dacă a fost vreodată, o entitate naturală, ci un artificiu care modifică în mod dureros mediul în care trăiește, traumatizând materia vie și nevie. Produce, într-un cuvânt, rău.

Acest mare Rău a început în paradis printr-un jaf. Cel mai mare jaf din univers. Prima încălcare, cea esențială, a proprietății lui Dumnezeu însuși. Atunci omul s-a spart și a curs în timp și timpul în istorie și moarte. De fapt, frenetica grabă a lumii de azi epuizează timpul. Deci, timpul însuși este pe cale de dispariție. Va muri probabil în curând, împreună cu noi, după ce ne-a hrănit mereu câteva mii sau zeci de mii de ani în locul veșniciei.

2. Facerea lumii

Mitul facerii presupune un început al lumii, ca întreg, ca univers și desigur, un început al omului. Și știința zilelor noastre stabilește un început universului. Există mai multe teorii științifice, de larg răsunet fiind cea denumită popular Big-bang. Mitul presupune iarăși că lumea a fost creată din nimic, fizicienii ultimelor teorii, tot aici ajung. „Atomul” primordial conține *in nuce* toată materia într-o concentrare aproape infinită, care îl reduce – la *nimic*. Acest nimic va exploda acum aproximativ 13,8 miliarde de ani configurându-se treptat legile fizicii și universul. Mai târziu viața. Și mai târziu – omul. În *Facerea* întâlnim pe Dumnezeu în ipostaza de Demiurg. Este meșteșugarul, creatorul. Cel care experimentează ipoteze creative, neștiind pe deplin dacă cele create vor funcționa, vor fi „bune”, vor produce efecte benefice în angrenajul lumii. El, care știe tot, când creează, știe *după* în ce măsură creațiile corespund *Planului* care se agregă din mers. Creațiile trebuie să confirme științei sale, întocmai ca și azi, când ipotezele (teoriile științifice) rămân în acest stadiu până când experimentele, observațiile științifice ulterioare le confirmă și le transformă în adevăruri parțiale, relative se înțelege, până când o altă ipoteză (teorie științifică) le va îngloba ca pe cazuri particulare.

*La început a făcut Dumnezeu Cerul și Pământul.
Și Pământul era netocmit și gol. Întuneric era deasupra adâncului și duhul lui Dumnezeu se purta pe deasupra apelor.
Și a zis Dumnezeu: «Să fie lumină! Și a fost lumină.»*

Și a văzut Dumnezeu că este bună lumina, și a despărțit Dumnezeu lumina de întuneric.

Meșteșugarul, cu alte cuvinte, după fiecare zi de osteneală creatoare, vede că „este bine”. „I-a ieșit” totul cum a dorit și funcționează în lege, fiecare rotiță din mecanism.

În acest context, Creatorul face un gest pe care va ajunge să-l regrete mai târziu.

Și a zis Dumnezeu: «Să facem om după chipul și asemănarea Noastră, ca să stăpânească peștii mării, păsările cerului, animalele domestice, toate vietățile ce se târăsc pe pământ și tot pământul!»

Și a făcut Dumnezeu pe om după chipul său; după chipul lui Dumnezeu l-a făcut; a făcut bărbat și femeie.

N-am reușit să înțeleg de ce Demiurgul a creat omul, care se vede cu ochiul liber că este „în plus” în univers, exista un stăpân, nu mai era necesar altul.

N-am reușit, la fel, să înțeleg de ce l-a făcut „după chipul său”? Să fi fost atât de săracă imaginația divină? Este prima și cea mai importantă reducere ontologică executată de Demiurg: făurirea unui „bun”, „ființe”, după un model cunoscut, modelul propriu. Este eliminată practic, infinitatea de „chipuri”. Omul trebuia, în principiu să semene cu creatorul său. Dar atât! Mai târziu, omul va proceda la fel, îl va crea pe Dumnezeu după chipul său exterior, fizic, dar și după configurația interioară, psihologică: abilități intelectuale, gândire, sentimente etc. Aceasta, spre disperarea unor gânditori creștini care afirmă foarte cinstit, că nu știu cum arată și nici ce însușiri are Dumnezeu. Nu știm nimic despre el. Doar că există.

Suntem oameni, vasăzică. Bărbați și femei. Și avem viață. Omul este din pământ însuflețit de creator. Deci viața sa

provine printr-un impuls exterior. Materia fiind creată, nu are puterea arché-ului, adică prin sine nu produce viață, are origine secundă, nu este originea ca atare, este *secunda palabra*, iar nu *prima palabra*. Viața (și mai târziu sufletul), trebuie să sălășluiască undeva pentru a exercita principiul activ, iar acest undeva este materia, pământul, trupul. Care sunt neprelucrate, inerte, fără dinamică. Viața le pune în ordine. Cum Dumnezeu face pe om prin prelucrarea lutului și omul este chemat prin *viața-spirit* dăruită să-și prelucreze măruntaiele materiale care treptat în creștinism se vor transforma în păcat. Materia se va negativa ca închisoare a spiritului, loc al ispitei, care se poate purifica prin post și flagelare.

Demiurgul își plasează opera sau creatura favorită într-un loc anume denumit Paradis sau Eden. Este un fel de încercuire ontologică. Îl pune ca într-un atom zoologic (exact ca atomul din teoria Big-bang-ului). De ce nu i-a dat drumul omului pe pământ de la început? De ce i-a creat un spațiu special omului în apropierea lui Dumnezeu? Și, mai ales, de ce locul acesta este atât de special, paradisiac, edenic? Mitul nu ne spune nimic în acest sens. Eu îl asemuiesc cu un laborator de încercări zoologice. Se dorea observarea comportamentului primilor oameni, în lipsa cunoașterii. Orice ființă, în lipsa cunoașterii, este pură și simplă biologie și zoologie. Eden înseamnă *delicii* în ebraică.

Prezumăm că omul încă nu era *terminat*, sau nu era încă pregătit să trăiască în noua condiție și prima condiție a sa de existență, aceea de om paradisiac.

Pământul destinat omului spre stăpânire se redusese la grădina edenică pe care trebuia și *s-o lucreze și s-o păzească*.

Iată că omului îi este destinată, încă de la început, munca, efortul, *labor* și paza proprietății lui Dumnezeu. Dar de ce este atât de importantă grădina unde i-a instalat pe cei

doi? Pentru că acolo în natură, disimulate în doi copaci, se ascundeau Viața și Cunoașterea: *iar în mijlocul raiului era pomul vieții și pomul cunoaștinței binelui și răului*.

Potențiala și viitoarea ispită despre care Adam și Eva nu au habar. Dar lor li s-a spus doar atât:

A dat apoi Domnul Dumnezeu lui Adam poruncă și a zis: «Din toți pomii din rai poți să mănânci, Iar din pomul cunoaștinței binelui și răului să nu mănânci, căci în ziua în care vei mânca, vei muri negreșit.»

Când Adam a primit interdicție de mai sus, Eva nu fusese creată. Ea se va naște însă din lut îmbogățit, deja însuflețit, din coasta lui Adam, pentru *ajutor* și alungarea singurătății din paradis. Eva este Adam în travesti și acesta își denumește cealaltă față a sa de *femeie*.

Ne putem întreba, de ce locul acela dintre râuri, a rămas în memoria tuturor ca unul privilegiat? De ce paradis? Prin ce se remarcă acești așa-zii oameni în condiția lor primară, paradisiacă, de dinainte de cădere? Putem presupune că după Cădere, omul a trecut într-o altă condiție pe care cu termenul lui Blaga s-o numim *luciferică*?

Se pare că primii oameni trăiau într-un soi de fericire (pe care n-o conștientizau), care nu aparține nici animalului pur, dar nici omului deplin. Se presupune că își câștiga hrana muncind în grădină care îi asigura fructele. Poate se hrănea și cu altceva? Nu știm. În orice caz, nu este lăsat să lăncezească. El fiind făcut din lut, trebuia să lucreze lutul. Un lut înnobilit acționează asupra celui inert, brut, masiv, dar ascultător. Parcă se recunosc ca obârșie comună. După cădere însă, lucrurile se schimbă, pentru că însuși pământul, ca parte fundamentală a creației Demiurgului, va căpăta o nouă condiție, cu totul opusă facilității obținerii roadelor sale.

Apoi omul este pus să păzească grădina ca pe un loc evident sacru.

Sigur este o *pază* simbolică. Dar li se dă în grijă ceva și li se pun limite. *Grija* va face o glorioasă carieră filosofică, de exemplu la Heidegger. Va fi emblema omului ca ființă imperfectă, avariata ontologic: grija vieții și a morții.

Omul nu știe că în grădină trăiesc comorile divine: *pomul vieții și pomul cunoștinței binelui și răului*. Încă sunt taine care nu-l privesc. Spunem *încă*, deoarece nu știm dacă Dumnezeu nu cumva intenționa să-l pregătească pe om când va fi vremea, pentru a-i dezvălui primordiile, pentru a-l pune în temă, poate pentru a-l motiva, recompensa ca om *bun* cu fructele vieții.

L-ar fi putut blinda, ermetiza de la început pe om contra derapajelor voinței, lucidității, ispitei. N-a făcut-o, probabil dorea în acest laborator să-l lase pe om să se antreneze, călească, exact cum fierarul-meșteșugar introduce în apa rece *piesa* din când în când pentru călire, rezistență, calitate.

Dumnezeu, cumva, procedează kantian. Când face universul, nu se bazează, deși îl definește, pe cunoașterea centrată pe judecăți sintetice a priori, cele care sunt adevărate fără aportul experienței. Dimpotrivă, judecata sa este tipic aposteriori, tipic meșteșugărească: execută impecabil diversele *felii* ale grandioasei creații, dar după experiența obositoare, vede rezultatul final și apreciază, ca un artist aproape, că *toate câte a făcut și iată erau bune foarte*.

Așa procedează și cu cei doi: așteaptă să-i vadă cum reacționează la imperativul poruncii de a nu mânca din pomul cunoașterii, cât și la avertismentul că dacă o vor face, vor *muri negreșit*. Este destul de clar că Demiurgul nu-i considera pe oameni pregătiți pentru infernul dilemelor morale. Observăm că perechea bine-rău există și ea din primordii, dar omul este ferit să o experimenteze.

Dar ce înseamnă că Adam *va muri negreșit*? Deslușirea acestei morți anunțate, în fond o sinucidere asistată este, în esență, tema și obiectivul cărții de față.

Faptul remarcabil: primii oameni erau fără rușine, deși erau goi. Nevinovăția firii. Dumnezeu nu a creat ființele pentru ca să le fie rușine. Nici măcar față de el. Era o frățietate a creatorului și creației sale. După o istorie întreagă, după accesul liber la bine și rău, oamenii veniți din Adam și Eva tot goi sunt și tot fără rușine, deși este vorba despre o rușine cu sens schimbat.

Există deci o anumită stare de puritate periculoasă în care trăiește omul, care se pare are o anumită psihologie, fie ea și primară: gândire, sentimente etc. Dar nu are suficientă frică de creator. Poate și pentru că oamenii nu încercaseră durerea, suferința, lacrima. Acesta este paradisul: un peron, un fel de sală de așteptare, unde nu există destin, există timp, dar nu există iubire și nici frumusețe.

Omul ca atare nu era *gata* pentru eternitate. În acest stadiu al facerii, el trebuie doar să asculte. Aici nu-i vorba de iubire, ci doar de respect față de propriul *meșter*, care din nimic te-a făcut *ceva*, încă nedeslușit decât fizic; lăuntric încă nedefinit complet. Axiologic vorbind, i se pun în față puține valori: munca, responsabilitatea (*grija*), ascultarea. Este încă *formă* aproape goală de conținut, printr-o frângere ontologică această formă se va umple de ceea ce îl va defini: istoria, timpul luciferic. Dar, paradigma umană definitorie se naște aici, în eden. Amprenta umană va fi de neșters. Cei ce au iscat acest mit au cunoscut omul într-un mod impecabil. Au spus tot adevărul despre el. Drumul a început aici, umbrele celor doi primi protagoniști încă ne măsoară pașii, inima, viața și moartea.